

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

SOCIAL PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMING CRITICAL THINKING OF STUDENT YOUTH

На сучасному етапі розвитку суспільства гостро постає проблема інформаційної безпеки, забезпечення захисту особи і суспільства від негативних інформаційних впливів. Важлива роль у вирішенні даної проблеми належить соціально-педагогічним дослідженням в галузі формування критичного мислення.

Стаття присвячена визначенню сутності критичного мислення як засобу запобігання маніпуляціям в медіа, технологічному аспекту його формування в учнівській молоді. Розглянуто соціально-педагогічні умови та методи розвитку критичного мислення.

На основі аналізу зарубіжних і вітчизняних досліджень автором зроблена спроба визначити ключові компоненти поняття «критичне мислення» – внутрішню мотивацію, інтелектуальні навички та вміння, знання і накопичений досвід. Виявлено невирішені суперечності між стрімким розвитком інформаційного суспільства і відсутністю підготовки людей до роботи з медійною інформацією, між наявністю значних теоретичних досліджень у галузі критичного мислення та недостатньою практикою його формування.

Автором подається розгляд поняття «критичне мислення», визначається його значення для учнівської молоді, яка функціонує в інформаційному суспільстві. Обґрунтовується необхідність розвитку критичного мислення з метою можливості переосмислення інформації, виділення необхідного та важливого. Зазначається, що критичне мислення – це не просто здатність мислити, це здатність раціонально мислити, здатність розуміти власні думки, здатність розуміти думки інших, здатність скласти свою думку, щоб прийняти правильне рішення, свідомо оцінка ситуації.

Методом, завдяки якому можливе тренування аналітичної, критичної діяльності суб'єкта в площині інформаційного, візуального і медіакультурного поля є дискурс-аналіз. Показано можливість використання технології формування критичного мислення на учбових заняттях. Складено перелік методів і прийомів, що можуть використовуватись на різних стадіях дискурс-аналізу.

Окреслено перспективи подальших досліджень в означеному напрямі.

Ключові слова: критичне мислення, соціально-педагогічні умови, інформація, учнівська молодь, дискурс-аналіз.

At the present stage of society's development, the problem of information security, ensuring the protection of the individual and the society from negative information influences, is urgent. An important role in solving this problem belongs to socio-pedagogical research in the field of critical thinking formation.

The article focuses on the definition of critical thinking as an essential element of mental activity of a person at the modern information society. Were considered the technological aspect of the formation of critical thinking among young people: social pedagogical conditions and methods of developing critical thinking.

The author attempts to identify the underlying semantic meaning of the "critical thinking" term, its key components: intrinsic motivation, intellectual skills, knowledge and experience.

The concept of "critical thinking" is presented, its meaning is defined for the student youth, which functions in the information society; the necessity of the development of critical thinking is grounded in order to be able to rethink information, to identify the necessary and important. Critical thinking is not just the ability to think, it is the ability to think rationally, the ability to understand our own thoughts, the ability to understand the thoughts of others, the ability to make up your mind to reach the only right decision, consciously assessing the situation.

Discourse analysis is a method by which the subject's analytical, critical activity can be trained in the area of the informational, visual media-cultural field. The possibility of using technology of critical thinking formation at the lectures is shown. The list of methods and techniques that can be used at different stages of the discourse analysis is made.

It is defined the peculiarities of formation of critical thinking as a result of social work. The necessity of critical thinking with a view to possibility of information rethinking is substantiated. The importance of further research was expressed.

Key words: critical thinking, social pedagogical conditions, information, student youth, discourse analysis.

УДК 37.013

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-1-33>

Кононович Д.О.,

аспірант кафедри соціальної роботи
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Суспільство на сучасному етапі розвитку характеризується розширенням інформаційного простору, при цьому величезний потік інформації, що надходить ззовні, повинен бути проаналізований і інтерпретований з погляду здорового глузду.

Попри мінливу простоту і доступність інформації, якою людина, здавалося б, досить легко керує, вона часом, того не помічаючи, стає об'єктом впливу інформаційного світу.

Розвиток умінь учнівської молоді оцінювати рівень достовірності одержуваної інформації і

виробляти власні незалежні судження стає важливим завданням сучасної соціально-педагогічної діяльності.

Досягти цього можливо шляхом виховання людини, яка здатна критично і раціонально мислити, системно аналізувати, вмє бачити і вирішувати проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема критичного мислення розглядалася вченими різних галузей. Велика теоретична база з даної проблеми була розроблена А.В. Бутенко і Е.А. Ходос. Їхні праці стали теоретичними основами та схемами для багатьох розробок.

Науковці досліджували критичне мислення в таких аспектах: роль критичності у виборі підходів до розв'язання проблем (А. Байрамов, Б. Зейгарник, С. Король, Г. Липкіна, Є. Полат, Л. Рибак, С. Рубінштейн, О. Тягло, М. Чошанов та ін.); розв'язання проблем соціалізації особистості, самоутвердження молодого спеціаліста, успішна адаптація в професійній діяльності (М. Боришевський, В. Конєва, Є. Полат, О. Тягло, Д. Халперн [4] та ін.).

Принципи та закономірності функціонування критичного мислення в контексті загальних розумових здібностей розглядали Л. Астахова, В. Біблер, М. Вертгеймер, Д. Вількєєв, Дж. Гілфорд, З. Калмикова, І. Лернер, С. Рубінштейн, О. Тихомиров та ін.

У працях О. Пометун подано характеристику розвитку критичного мислення як однієї із сучасних технологій навчання, що тісно пов'язана з інтерактивним навчанням.

У працях 1960-х рр. відчувається значний вплив філософських теорій на визначення поняття критичності мислення і тих ознак, які свідчать про цей тип мисленнєвої діяльності. Як зазначають Г. Липкіна та Л. Рибак, критичність розуму характеризується умінням суворо оцінювати роботу думки (своїї і чужої), піддавати всебічній перевірці припущення, що висуваються, ретельно зважуючи всі доводи за і *проти*; умінням дивитися на свої (і чужі) припущення як на гіпотези, що потребують перевірки [3, с. 105].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз літератури дозволяє зробити висновок, що критичне мислення було переважно предметом досліджень учених-психологів. Звертає на себе увагу також той факт, що практично не знайшли свого відображення в роботах вчених питання механізмів формування критичного мислення у студентів вищих навчальних закладів, зокрема й соціально-педагогічних умов формування критичного мислення як засобу протидії негативному інформаційному впливу.

Таким чином, виникають суперечності між стрімким розвитком інформаційного суспільства і відсутністю підготовки людей до роботи з медійною інформацією, між наявністю значних теоретичних

досліджень у галузі критичного мислення та недостатньою практикою його формування.

Мета статті полягає в обґрунтуванні соціально-педагогічних умов формування критичного мислення учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу. Одним з важливих чинників вибірковості та оцінки інформації є критичність мислення, що передбачає вміння діяти в умовах вибору і прийняття альтернативних рішень, вміння спростовувати завідомо неправдиві рішення.

На думку Л.В. Астахової, критичне мислення – це специфічний вид розумової діяльності, результатом якого є виявлення негативних інформаційних впливів в текстах за допомогою логіки, рефлексії, діалогу, інтерпретації, опори на знання класифікацій інформаційних впливів. Це приводить в дію захисні установки особистості [1, с. 70].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив розглядати зміст критичного мислення як сукупність таких компонентів:

- внутрішньої мотивації, установки на розвиток критичного мислення;

- інтелектуальних навичок та вмінь, що включають здатність до розпізнавання проблеми, систематизації зібраної інформації, розпізнавання наукових і оціночних суджень, формування власної системи переконань на основі об'єктивних суджень про явища повсякденного життя;

- сформованих знань і накопиченого досвіду.

В основу організації технології формування критичного мислення повинні бути покладені принципи проблемного, проєктного та інтерактивного навчання. Різноманітні методичні прийоми ґрунтуються головним чином на циклах (блоках, модулях) творчих та ігрових занять, що здійснюються в навчальній або позанавчальній діяльності.

У нашому контексті розвиток критичного мислення відбувається завдяки постійним тренуванням аналітичної, критичної діяльності суб'єкта в площині інформаційного, візуального медіакультурного поля і забезпечується використанням у навчальному процесі методу дискурс-аналізу.

Дискурс-аналіз – метод, завдяки якому здійснюється детальний і логічно послідовний аналіз змісту повідомлень. Завдяки цьому методу можна здійснити аналіз та зробити обґрунтований висновок щодо змісту і форми візуальної медійної інформації.

Основною технологією стимулювання розвитку критичного мислення є систематична аналітична практика, яку доцільно реалізовувати за допомогою невеликих візуальних медіатекстів (фотографій, картинок, рекламних роликів, відеосюжетів, документальних фільмів). Саме невеличкі медіатексти дають змогу частіше тренувати певні розумові дії, мисленнєві навички [5, с. 105]. Ідеться про таке:

– з'ясування джерела інформації (від власників телеканалів до конкретних авторів медіаконтенту, первинного відправника інтернет-повідомлення). Знаючи, кому належить медіаджерело (тобто хто за допомогою фінансування забезпечує функціонування телеканалів, порталів, сайтів), ми можемо прораховувати його загальну інформаційну політику;

– встановлення таких ознак повідомлення/медіатексту: його виду (фотографія, кіно, телебачення, відео, анімація, інтернет), формату (фотографія: друкована, віртуальна; кінофільм: документальний, художній ігровий; телефільм: документальний, художній, серіал; телепрограма: аналітична, пізнавальна, розважальна; рекламний ролик; відеокліп: музичний, інформаційний; інтернет-продукція: мотиватор, демотиватор, gif-ка тощо), змісту, смислового акценту;

– розкриття застосованих інформаційно-психологічних технологій впливу на глядача з боку медіа передбачає з'ясування набору засобів впливу на аудиторію. Так, для досягнення мети у комерційній рекламі зазвичай використовують прийоми привертання й утримання уваги, яскраві кольори, приємні мелодії, натомість теленовини наполегливо формують порядок денний, замовчують не вигідну комусь інформацію, привертають увагу сенсаціями сумнівної цінності тощо;

– порівняння сприйнятого повідомлення з іншими джерелами. Порівнянню належить важлива роль у розкритті такої істотної ознаки медіатексту, як новою чи запозиченою є інформація (що нагадує? що нового?). Завдяки порівнянню можна виявити першоджерело інформації, її поступову трансформацію як за змістом, так і за зовнішніми ознаками;

– пошук додаткових аргументів і контраргументів – логічних суджень, тверджень, за допомогою яких можна обґрунтувати і тим самим довести свою позицію, переконати інших. Такий пошук забезпечує розуміння того, яким чином можна довести свою позицію;

– формулювання висновків та оцінювання сприйнятого на підставі аналізу та суджень полягає в інтеграції проаналізованого та якомога об'єктивнішому його оцінюванні (висновки й оцінювання);

– висловлення особистої позиції щодо сприйнятого медіатексту – це висловлення свого незалежного ставлення до проаналізованого медіатексту, яке передбачає як свободу вибору, так водночас і відповідальність за перегляд та оцінювання інших медіатекстів [6].

У логіці виконання дослідження були визначені соціально-педагогічні умови розвитку критичного мислення учнівської молоді. Серед них найважливішими є такі:

– організація навчально-виховного процесу освітнього закладу, що забезпечує гуманістичну спрямованість особистісного і соціального розвитку учнівської молоді, корекцію негативного і засвоєння позитивного соціального досвіду;

– створення матеріально-технічної бази навчального закладу, необхідної для організації предметно-просторового середовища, що забезпечує позитивне ставлення до розвитку критичного мислення;

– створення суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками освітніх відносин;

– оновлення традицій життєдіяльності студентів, що забезпечують засвоєння позитивного соціального досвіду.

Висновки. Таким чином, зараз важливо усвідомлено підходити до сприйняття будь-якої інформації. Якщо ми будемо більш критично аналізувати побачене, почуте або прочитане, то і маніпулювати нашою свідомістю буде складніше.

Критичність мислення дає змогу критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіа, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують. Закономірно, коли критичне мислення стає звичкою, воно трансформується в критичний стиль мислення.

Процес формування критичного мислення учнівської молоді можливо зробити більш ефективним за допомогою дотримання запропонованих соціально-педагогічних умов та використання методу дискурс-аналізу.

У світі маніпуляцій масмедіа критичне сприйняття відомостей, що надходять зі ЗМІ, реклами, неформального середовища, зможе захистити молоду людину від їх негативного впливу. Проте подальшої розробки потребують питання визначення критеріїв та показників сформованості критичного мислення, створення соціально-педагогічної технології формування критичного мислення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Астахова Л.В., Харлампьева Т.В. Критическое мышление как средство обеспечения информационно-психологической безопасности личности : монография. Москва : РАН, 2009. 136 с.
2. Кузьмина А.А. Психолого-педагогические аспекты развития критического мышления студентов. *Молодой ученый*. 2017. № 15. С. 591–593.
3. Сулім А.А. Особливості формування критичного мислення як результату медіакритики та медіаосвіти. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2013. Т. 53. Жовтень – грудень. С. 348–353.
4. Халперн Д. Психология критического мышления. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 512 с.
5. Череповська Н.І. Медіаосвітні ресурси розвитку патріотизму і критичного мислення молоді : навчально-методичний посібник ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2017. 156 с.
6. Шакирова Д.М. Формирование критического мышления учащихся и студентов: модель и технология. *Образовательные технологии и общество*. 2006. № 9 (4). С. 284–292.